

Kiel Kiseto

Bahman Farman-ara, reŝtoranta reĝisoro

En siaj lastaj filmoj, Bahman Farman-ara defias morton tre diverse, ekz-e:

Se via konscienco estas komforta, morto estas kiel kiseto.

Bahman Farman-ara, unu el la plej sukcesaj reĝisoroj de la nuntempa irano, ne permesatis fari filmon en Irano dum pli ol 20 jaroj, tamen kiam oni permesis al li produkti filmon, liaj verkoj tiel sukcese-plenis, ke ili gajnis ankaŭ la enlandajn premiojn plej altajn.

Kvankam ĉefkarakteroj de liaj filmoj pleje estas de la sociaj altklasanoj – kio sendube konsistigas plejmulton en Irano, kaj al kio li mem apartenas – tamen ankaŭ aliklasanoj de la irana socio, eĉ la plej malaltaj, estas bone elmontritaj en liaj verkoj.

La Red.

Enkonduko

Irana kino ĉefe ekfloris post la islama revolucio (1979), kvankam ties radikojn oni ja povas trovi en la antaŭrevolucia kinarto de la lando. Ne multaj filmistoj renkontis sukceson kaj antaŭ kaj post la revolucio. Bahman Farman-ara (1941-) certe apartenas al la malmulto, kvankam li ne ĝuis permeson fari filmon en Irano por pli ol 20 jaroj ekde la revolucio. Tamen dum la dukekjaro li daŭrigis sian aktivadon en kinindustrio ekster la patrujo, i.a. kunlaborante kun kanadaj kaj usona kinkompanioj. Tiu ĉi artikolo tamen prezentas lian artan biografieton en tri distingeblaj periodoj, kaj poste traktas liajn plej lastajn filmojn – eble la plej sukcesajn – iomete pli detale kaj provas elmontri lian ĉefan pripensaĵon dum la lasta periodo de lia kariero: defii la morton tre diverse.

Tri distingeblaj periodoj

Naskiĝinte meze de tre gravaj ŝanĝoj en Irano, nome en 1941, dum la dua mondmilito kaj ekokupiĝo de la lando per anglaj kaj rusaj armeoj, kaj en jaro kiam Reza-ŝaho (1877-1944) anstataŭiĝis per la filo Mohammad Reza-ŝaho (1919-1980), li komencis sian

vivon en lando, kies plej ĉefajn ŝanĝojn de la nuntempa historio li estis travivonta. Li edukiĝis dum la regado de la lasta ŝaho de Irano, kaj 16-jaraĝe iris al Anglio por studi en la Lernejo de Muzikaj kaj Dramaj Artoj de Londono por du jaroj. De tie li iris al Usono por daŭigi la studadon pri kinarto en la Universitato de Suda Kalifornio por 8 jaroj. Tiam li revenis al sia lando por komenci sian unuan periodon de kinaktivado ĝis la revolucio. Post revolucio li iris al Kanado kaj Usono, kio konsistigas lian duan parton de kariero, kaj fine li revenis al Irano por eki sian 3-a-periodan karieron. Jene ni rigardas al tiuj ĉi tri distingeblaj labor-periodoj kaj ties apartaj produktoj.

1- Antaŭ revolucio (en Irano)

Post fini sian studadon en Anglujo kaj Usono, reveninte al Irano, Farman-ara unue verkis filmrecenzojn por tagĵurnalo *Tehran journal* kaj samtempe dum 1968-1974 produktis kaj prezentis programon por la Nacia Televido de Irano nomata *fanuse ĥijal* (Lanterno de Fantazio) kaj instruis en la Altlernejo pri Televido kaj Kino.

Dum 1968-9, li faris tri mallongajn dokumentajn filmojn nomataj *Noŭruzo ĥavijar* (Noŭruzo kaj kaviaro), *Tehrane noŭ va kohne* (Nova kaj malnova Tehrano) kaj *Tehran va Noŭruz* (Tehrano kaj Noŭruzo).

Post tre sukcesa televidserio nomata *Ĥaneje Gamar-ĥanum* (Domo de sinjorino Gamar), li faris kinfilmon pri ĝi (1972), kiu malsukcesis komerce. Li tre klare konfesis ke li deviĝis fari tion pro financaj bezonoj kaj tio estis eraro lia:

“Dekomence mi pentiĝis, kompreneble jam ne eblis forlasi la projekton; sed almenaŭ mi povintus ne meti mian nomon por la filmo,

Farman-ara, spertinte kaj vivinte tri tre diversajn mediojn – t.e. antaŭrevolucia Irano, eksterlando (Kanado kaj Usono) kaj postrevolucia Irano – alfrontis kinarton en tri apartaj sintenadoj.

kaj la kialo por ankoraŭ meti mian nomon, estas tio, ke mi kredas ke oni ne devas kaŝi la erarojn for de la spektantoj.”

En 1974 Farman-ara kune kun Huŝang Golŝiri (1938-2000), unu el la renomaj verkistoj de Irano, verkis scenaron, kaj reĝisoris kinfilmon sukcesoplenan, kiu famigis ilin ankaŭ ekster Irano: *Ŝazde Ehteĝab* (Princo Ehteĝab). Ĝi estis surbaze de samtitola romano de Golŝiri, kio jam tradukiĝis en multajn lingvojn. Temas pri lasta princo de Gaĝaridoj (1795-1925), la antaŭlasta reĝa dinastio de Irano, kaj la tempaj kompleksaj interrilatoj de la reĝa familio. Princo Ehteĝab (kiun rolis nun veterana aktoro Ĝamŝid Maŝajehi), mortante pro hereda malsano, malliberigis sin en sian palacon. Lin atakadas la memoroj kaj malbonfaroj de liaj antaŭuloj. La proksimuloj ne povas kompreni kial al li mankas la ecoj de liaj prapatroj. Lin vizitas la spiritoj de liaj prapatroj, riproĉante lin pro tio, ke li ne sekvas ilia-stile la dinastion.

En la 3-a Internacia Film-Festivalo de Tehrano (1974), la filmo (nigra-blanka kaj 93-minuta) rekonigis kiel la plej bona verko kaj gajnis la Statuon de la Ora Flugilhava Kapro. Ĝi surekraniĝis ankaŭ en eksterlandaj festivaloj, kaj kritikisto de Variety skribis, ke: “Farman-ara estas unu el la plej bonaj reĝisoroj junaj de estonta Irano”. En 1976 li faris filmon nomata *Satranĝe Bad* (Ŝako de vento). Lia pli posta kinfilmo, kiu evidente estis simbola verko, kaŭzis problemojn por li kaj antaŭ kaj post la revolucio. Ĝi nomiĝis *Saje-haje bolande bad* (Longaj ombroj de la vento) kaj produktiĝis ĵus antaŭ la revolucio en 1978. Denove ĝian scenaron kunverkis Farman-ara kaj Golŝiri surbaze de romano far la lasta, nomata *Ma'sume avval* (La unua senpekulo), kies celo estis elmontrado de superstiĉoj kaj timo de la naturaj nekonaĵoj. Liaj lastaj aktivadoj antaŭ forlasi Iranon, inkluzivis distribuadon de kelkaj eksterlandaj

revolucifilmoj.

2- Post revolucio (ekster Irano)

Post forlaso de Irano, Farman-ara loĝis kaj laboris en Kanado (Vankuvero) kiel direktoro de kompanioj Cinema Circle kaj Spectrafilm, kaj en Usono kiel vicdirektoro de kompanio Cine Plex por produktado kaj distribuado de filmoj. I.a. temis pri filmoj de François Truffaut, Jean-Luc Godard kaj Billie August.

3- Post revolucio (en Irano)

En 1990 Farman-ara revenis al Irano kaj ekinstruis en la Art-Universitato. Dum dek jaroj li verkis 10 scenarojn kaj petis permeson de la irana registaro por fari filmon el ili, tamen ĉiuj dek ne ricevis la permeson. I.a. li verkis skeĉon nomata *Az Abbase Kiarostami motenafferam* (Mi malamas Abbas Kiarostami), kiu ne filmiĝis. Iam poste en intervjuo li diris: “La argentina verkisto Jorge Luis Borges nomis cenzuron ‘la patrino de ĉiuj metaforoj’, ĉar ĝi estigas novan lingv(a)on por diri kion vi intencas”.

Kiam li prezentis la 11-an scenaron, oni donis al li permeson fari filmon el ĝi. “Eble ĉar ĝi temis pri morto de mi mem”, poste li divenis en intervjuo. Do, en 1999 li faris sian unuan kinfilmon de post la revolucio, post pasado de pli ol dudekjara malpermesado fari filmon en Irano. Tamen lia filmo gajnis multajn premiojn eĉ en la lando. Ĝi nomiĝis *Buje kafur, atre jas* (Odoro de kamforo, aromo de jasmeno), kaj fariĝis unua parto de trilogio alloga rilate al i.a. defii la morton, krom la sociaj kaj politikaj aferoj. La ĉefkaraktero de la filmo estas Bahman Farĝami, kiu prezentinte siajn scenarojn por ricevi permeson por fari filmon el ili, ĉiam ricevas neon. Bahman Farman-ara mem rolis lin en la filmo, kio i.a. servas kiel lia membiografio. En intervjuo li diris: “Mi volis

۵۲
5

Se via konscienco estas komforta, morto estas kiel kiseteto.

Unu filmo en ok framoj:

Kiel Kiseteto

Esmail Sebli:
"Ĉu tio eblas, ke oni vidu maljuston kaj nenion diri?"

Mohammad Reza Sadio:
"En la brakoj de mia edzino, mi ploris por mia amatino."

Nur Gahan:
"Pardonon sinjoro Šebli, ĉu vi havas sukeron?"

Parvane:
"Al kiu ajn mi edzinigintus, tiu ne estus tiom bona, kiel vi."

ke tiu ĉi filmo estu la historio de generacio de artistoj. Mi ne povis labori por multaj jaroj, sed ekzistis multaj aliaj kiel mi."

Ĉiuj tri kinfilmoj de li en tiu ĉi periodo havas vivon kaj morton kiel sian ĉeftemon, kvankam ĉee ekzistas ankaŭ sociaj kaj politikaj aludoj kaj elmontroj. Jene ni notas ilin tri kronologie.

1- Odoro de kamforo, aromo de jasmeno

En tiu ĉi filmo Farman-ara elmontras pri la malfacilaj longaj jaroj, dum kiuj li kaj liaj amikoj-kolegoj ne havis permeson fari filmon pro kialoj neklarigitaj al ili. Kvankam dum pli ol dudek jaroj li ne estis reĝisorinta iun ajn verkon, tamen la filmo estis tiel bone farita diversvidpunkte. En la Internacia Film-Festivalo de Tehrano (1999) lia verko gajnis sep premiojn, i.a. por la plej bonaj scenaro, reĝisoro kaj filmo.

La filmo surekraniĝis ankaŭ en eksterlandaj filmfestivaloj, ekz-e en la 44-a Sankt-Fransiska Internacia Festivalo, kiun ĉeestis Farman-ara 59-jar-aĝe. Kaj tie en intervjuo:

Demando: *Odoro de Kamforo jam gajnis plurajn premiojn. Kiom kontentiga tio estas por vi ekĝui tian akcepton post 22-jara ne-laborado?*

Farman-ara: *Nu, vi scias, ke tio estas tre tre kontentiga, sed la plej plaĉa parto de ĝi estas tio, ke la filmo estis sukceso komerce en mia lando kaj la junuloj jam bone respondis al ĝi. Tio estis la plej miriga, ĉar mi atendis ke la homoj de mia generacio ekhavu rilaton kun ĝi, ĉar vere mi estas dirinta ilian historion. Sed en la Irana Film-Festivalo mi vidis junan viron, kiu estis spektanta la filmon por la kvara fojo. Do mi demandis lin, "Vere kio en la filmo plaĉis al vi? Ĉar mi scias ke tio estas via generacio, kio venas al la filmo." Kaj li respondis: "Numero unu: dum unu kaj duon-horo, vi instruis al ni 20 jarojn de nia historio." ...*

Mi ĉiam similigas (premiojn kaj honorigojn) al la kremoj, kion oni ŝmiras sur la kukon. La filmo estas la kuko. Mia kuko estas fari filmon por mia lando kaj la popolo. Se aliaj popoloj ŝatas ĝin, tio estas bonege, sed mi ne eksvenos se – jen! – festivalo de reĝisoroj ne ŝatas mian postan filmon; ĝis kiam mi povas fari ilin por la popoloj de mia lando."

En la 1-a parto de la filmo, kio nomiĝas "Malbona tago", kiam li iras al la tombejo pro la datreveno de la morto de la edzino, li ekkomprenas ke la tombon, kiun li estis rezervinta por si mem, ĉe la edzino, oni jam okupis! Revenante el la

Odoro de kamforo, aromo de jasmeno (1999, 93 minutojn longa)

verkinto kaj reĝisoro:	Bahman Farman-ara
Geaktoroj:	Bahman Farĝami: Bahman Farman-ara Lia kuracisto-amiko: Reza Kijanijan Juna virino formetinta mortnaskiton en lian aŭton: Roja Noŭnahali Lia malnova amiko-aktoro: Vali-ol-lah Ŝirandami Firuz Behĝat Mohammadi, Hosejn Kasbian Mahtaĝ Noĝumi, Ebrahim Abadi

Ĵale:
"Mi diris al tiu: 'Ĉar via patro malamaŝ sin, li amas nenium.'"

S-ino Basiri:
"Kiom da kanarioj vi konas, kiuj povas ludi sonaton de Be-thoveno?"

Naser-ed-din: "Patrujo ne estas io, kion oni povas forgesi."

Ŝejko Hasan:
"Kompreneble ankoraŭ ekzistas bonaj homoj; nur la tempo estas malbona tempo."

tombejo li ektrovas ke virino, kiun li enaŭtigis survoje al la tombejo, kaj kiu timis de reiri al sia kolerema edzo, estas formetinta sian mortnaskitan bebon en la malantaŭo de lia aŭto. Morto vidiĝas ankaŭ en aliaj vizaĝoj: ekz-e japana televido demandis lin fari filmon pri la ritajtoj de funbrado en Irano. Krome, li mem jam havis du koratakojn. Li ĉiusemajne vizitas sian patrinon, kiu paralizigis, perdis la memoron kaj ne povas paroli. Li ĉiam relegas historiojn, kiujn ŝi legis por li infanaĝe, ĉar li esperas ke tiel ŝi iam ekrehavos sian memoron.

En intervjuo li diris: "En mia aĝo (tiam 59-jaraĝo), pensi pri morto estas nature, kaj de longe antaŭe ekzistis kulturo pri morto en Irano, tiel, ke ĝi jam fariĝis parto de ĉio, kion vi faras."

Aristotelo (384-322 a.K.) nomis antonimon kiel unu el la asociiloj. Ekz-e kiam oni aŭdas "tago"n, ĝi asocias ankaŭ la kontraŭon, t.e. "nokto"n por oni. Samo validas pri vivo kaj morto. Krome, morton ankaŭ difinas vivo, kaj inverse. En la nomo de la filmo "odoro de kamforo" simbolas morton kaj "aromo de jasmeno" prialudas vivon.

2- Domo sur la akvo

En sia dua postrevolucia filmo, nomata *Hanei ruje ab* (Domo sur la akvo), Farman-ara daŭrigis pri temoj kaj etoso similaj al la antaŭa kinfilmo **Odoro de kamforo, aromo de jasmeno** tamen neniel ripetece. Ĝi ĝuis tute alian atmosferon kaj formon. Ambaŭ rilatiĝis al morto, sed ĉiu aliel.

Komence de la filmo la ĉefa karaktero dum akcidento per sia aŭto survoje, vundas anĝeleton. Do la spektantoj dekomence komprenas, ke temas pri surreala kaj mistikeca

verko. Tamen ne multon oni spektos tiel; pli ol 90% spegulas nur tuŝeblajn realaĵojn. Li, d-ro Sepid-baht (laŭlitere: *blank-estontulo* aŭ *bonfina*), mezaĝa ginekologo, havas bonajn, nebonajn kaj malbonajn ecojn – plejble kiel plejmulto de ĉiuj ni homoj. Sepid-baht kun pasintaj eraroj kaj estanta soleco hazarde konatiĝas kun okjara knabo, kiu parkeras la tutuon de La Nobla Korano kaj kiu ekenkomatiĝas. Eble tial unue la nomo de la filmo estis Komato kaj en intervjuo Farman-ara priskribis la tiam

"Vivi sen espero estas kiel konstrui domon sur la akvo."

Frapfrazo de Bahman Farman-ara por la filmo

estontan filmon kiel "la historio de socio en kolektiva komato".

La d-ro, kiu nun spertas "liberan falon en la vivo", pasinte ekz-e kaŭzis nenaskivecon al sia sekretariino-amatino, kiu neniel pardonivas lin pro tio, kion li faris al ŝi, kiam ŝi estis eĉ pli juna. Inter la sociaj problemoj, pri kiuj la filmo elmontras estas: narkotismo de junuloj, prostituo kaj aidoso. Ie en la filmo la d-ro responde al iu, kiu lin nomis sia lasta espero, diras: "Ni estas en feka mondo, kiam *mi estas* ies lasta espero." Okcidentaj filmkritikistoj jam komparis iujn socisatirajn (pecojn de la filmoj de Farman-ara kun tiuj de Woody Allen.

La d-ro ankoraŭ simpatias kun sia alia eksamatino, kiu nun estas ĉefflegistino kaj pasigas kemi-terapijon pro la severa malsano; kun juna knabino, kiu ĵus komprenis ke suferas de aidoso; kaj kun sia filo, kiu suferas narkotismon.

**“Kiam filmisto ne faras filmon,
aŭ verkisto ne verkas, tio estas morto.”**

Frazo de la ĉefkaraktero de la filmo

“Mi ne timas de morto. Mi timas de vana vivado.”

Frapfrazo de Bahman Farman-ara por la filmo

Domo sur la akvo (2001, 111 minutojn longa)

Verkinto kaj
reĝisoro:

Bahman Farman-ara

Geaktoroj:

D-ro Sepidbaft: Reza Kijanijan
D-ra patro: Ezzat-ol-lah Entezami
D-ra filo, Mani: Mehdi Safavi
D-ra sekretariino: Hedje Tehrani
Ĉefflegistino: Bita Farrahi
Knabino kun aidoso: Behnaz Ĝafari

Ankaŭ tiu ĉi filmo tre plaĉis al la juĝistoj de la Internacia Film-Festivalo de Tehrano (2002) kaj gajnis multajn premiojn, i.a. por plej bona irana filmo kaj plej bona aktoro (Reza Kijanijan).

3- Kiel kiset

La plej nova kinfilmado de Farman-ara, nomata *Jek buse kuĉulu* (laŭlitere: Unu eta kiso, aŭ Kiel kiset) ne surekraniĝis dum la Internacia Film-Festivalo de Tehrano (2005), tamen ĝia broŝureto disdoniĝis dum la festivalo.

Sur antŭaj du paĝoj vi povas trovi ok framojn de la filmo elektitaj el la broŝuro kaj tiel gustumeti la filmetoson, kiu laŭŝajne ankoraŭ ĝuas preferatan demandojn de Farman-ara, kiel la lastaj du, pri la ekzistado kaj morto, krom la ĉeaj sociaj kaj politikaj aferoj. ★

Fontoj:

BAHARLU, Abbas. *Sad ĉehreje sinemaje Iran* (Cent vizaĝoj de Irana kino), Tehrano: Naŝre gatre, 2002, 208 p.

<http://www.eye.net/eye/issue>

<http://www.golshirifoundation.org>

<http://www.nyu.edu/greyart/exhibits/iran>

<http://citypaper.net/movies/s/smellofcamphor.shtml>

<http://www.videoflicks.ca/titles/1101/1101291.htm>

<http://www.reel.com/reel.asp?node=features/interviews/farmanara>

<http://www.worldfilms.com/iran/princeehetjab.htm>

<http://www.filmref.com/directors/dirpages/farmanara.html>

Verkis :Ŝima Bastani

Kiel kiset (2005)

Verkinto kaj
reĝisoro:

Bahman Farman-ara

Geaktoroj:

Esmail Ŝebli: Ĝamŝid Maŝajehi
Mohammad Reza Sadio: Reza Kijanijan
Nur-Ĝahan (Mondlumo): Hedje Tehrani
S-ro Kamal: Ĝamŝid Haŝem-pur
Parvane: Fateme Motamed-Arija
Ĵale: Fahri Ĥorvaŝ
S-ino Basiri: Marjam Saadat
Ali Doroŝke-ĉi (Kaleŝisto): Huŝang Harir-ĉijan
Kapitano Kolali: Mehdi Safavi
Amir Hosejn: Babak Hamidijan
Ĝuĝe Ĝavad (Ĝavad-kokido): Hedajat Haŝemi
Naser-ed-din: Pajam Dehkordi
Ŝejko Hasan: Esmail Pur-reza